

KLOSTERHEDEN PLANTAGE IGENNEM 150 ÅR

EN OVERRASKENDE HISTORIE OM BÆREDYGTIGHED

■ LOTTE ISAGER, ESBEN GRAUGAARD, METTE LUND ANDERSEN,
INGER BJØRN KNUDSEN & JESPER BÆKGÅRD¹

INTRODUKTION

Proprietær Iver Olesen (1825-1902) tilhørte en betydningsfuld slægt, som gennem fem generationer ejede herregården Gudumkloster med tilhørende hede. Iver Olesen tog over i 1851. I årene derefter plantede han grantræer i dalen syd for gården. Da han senere så, at salte vestenvinde og iskolde vintre ikke tog livet af grantræerne, fostrede han idéen om også at tilplante Klosterheden. "Og under befolkningens almindelige skepsis begyndte han at plante i heden".² Gunnar Nislev, Iver Olesens barnebarn, fortæller i sine erindringer, at de daglejere, hans bedstefar ansatte til at forestå arbejdet, ikke troede på, at der kunne gro træer i den sandede jord. Men Iver Olesen fik ret.³ I 1874 havde træerne vakt så megen opmærksomhed, at skovrider Mourier fra Hedeselskabet kom for at se dem. Det blev starten på et langt større plantningsarbejde. Mourier udtalte, at om ti år ville træerne være så høje, at man kunne gå i skyggen af dem. En tilstedeværende vestjyde hviskede diskret, at "så skulle man da vist ligge ned".⁴

150 år senere står Klosterheden Plantage som Danmarks tredjestørste skovområde. Man kan gå eller ligge i skyggen af tårnhøje træer alt efter behag. Man kan lufte børn på skovlegepladsen, hund i hundeskoven, køre mountainbike, møde en ulv og en kronhjort. Eller man kan overvære gastronomisk interesse-rede mennesker snuse omkring i skovbunden efter kantareller. Plantagen forvaltes fra skovridergården, engang centrum for en folkerig arbejdsstyrke, nu ganske sparsomt bemandet. Her arbejdes der med Klosterhedens daglige drift og handplaner for opfyldelse af Ramsar konventionen, Rio deklARATIONEN, Natura 2000, FN's Verdensmål m.m.

---

1 Forfatterne takker redaktionen og to anonyme peer-reviewere for gode, konstruktive råd under arbejdet med artiklen.

2 Nislev: "Fire generationer", 60.

3 Nislev: "Fire generationer", 60.

4 Nislev: "Fire generationer", 60.

Iver Olesen og hans daglejere ville dårligt kunne kende resultatet af deres anstrengelser. De ville formentlig forbløffes over, at den plantage, de anlagde med økonomisk gevinst for øje, nu forvaltes med fokus på skovens rekreative, kulturelle og miljømæssige værdi i henhold til globale klima- og biodiversitetsaftaler. Iver Olesen ville sikkert fornøje sig over tilgangen af løvtræ i plantagen, men han ville nok også tænke "urentabel" frem for "bæredygtig" investering, hvis han så dens driftsregnskaber gennem tiden.

Alligevel er de sidste 150 års historie om Klosterheden Plantage måske et succesfuldt eksempel på en bæredygtig udvikling, "som opfylder de nuværende generationers behov uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare", som det hed i Brundtland Kommissionens rapport om miljø og udvikling *Vor Fælles Fremtid*.⁵ Det er bare nogle helt andre behov og en helt anden skov, end det oprindeligt var meningen. For mens træerne langsomt er vokset op, er idéer om bæredygtighed og forvaltningsparadigmer skiftet. Det økonomiske rationale om fremtidige indtjeningsmuligheder fra tømmer og brænde og andre trævarer, som lå til grund for skabelsen af plantagen, levede den aldrig rigtigt op til de første 100 år. Og i løbet af de efterfølgende 50 år blev det økonomiske rationale suppleret med nye, tiltagende komplekse politisk-administrative dagsordener om miljømæssige, sociale og kulturelle rationaler for skovdrift. Disse dagsordener har medført markante ændringer i plantagen og gjort helt nye former for indtægter.

Artiklen præsenterer indledningsvist nogle historiske forståelser af bæredygtighed, som er relevante for emnet. Dernæst belyser den Klosterhedens historie ud fra et lokalt fokuseret kildemateriale, som omfatter gamle egnsbeskrivelser, præsteindberetninger, personlige erindringer, avisartikler, plantagens driftsregnskaber samt interview med nuværende og forhenværende skovridere og arbejdere. Kildematerialet er indsamlet af artiklens forfattere i perioden 2013-2021. Analysen af plantagens historiske udvikling understreger, at bæredygtighed må forstås som en historisk kategori, og at det historiske perspektiv rejser vigtige spørgsmål om forståelsen af bæredygtighedsbegrebet.

For det kan nemlig også være, at Klosterheden Plantage ikke er et spor godt eksempel på bæredygtig udvikling. Det vender vi tilbage til i den afsluttende diskussion.

BÆREDYGTIGHED – ET HISTORISK BEGREB

To sæt af idéer om bæredygtighed har præget Klosterheden Plantages udvikling igennem 150 år. Det første knytter sig til forstvidenskabelig tænkning og terminologi skabt i slutningen af 1600-tallet, hvor englænderen John Evelyn (1620-1706), franskmændene Jean Baptiste Colbert (1619-1683) og den tyske minedriftsleder

---

⁵ World Commission of Environment and Development (WCED), 1987.

Hans Carl von Carlowitz (1645-1714) formulerede nye skovdyrkningsteorier som reaktion på den udbredte afskovning i deres respektive hjemlande. Colbert udformede for Ludvig den 14. i 1669 en forordning, der introducerede skovdrift som videnskabeliggjort, rationel "bon ménage des bois". Han skabte en ny klasse af trænede administratorer til at styrke kongemagtens rolle som skovenes beskyttere, hvilket indebar årelange konflikter mellem bønder og statsmagt.⁶ I 1713 præsenterede von Carlowitz sin løsning på skovproblemet i *Sylvicultura Oeconomica oder Haußwirthliche Nachricht und Naturmäßige Anweisung zur Wilden Baum-Zucht*, som i 30 kapitler anviser en skovdrift med en "nachhaltig" balance mellem skovhugst og plantning. Carlowitz' principper indebar systematisk brug af geometri, matematik og biologi i opdelingen af skoven i ensartede parceller, jordbundsanalyser og klassifikation af dyr og planter, udregning af tømmerreserver og planlægning af ny trævækst i et flere hundredårigt perspektiv. Princippet om "nachhaltigkeit" i skovforvaltning blev på fransk til "production soutenu" (af latin "sustinere", opretholde, vedholde, støtte) og på engelsk til "sustainable yield".⁷ På dansk kendes det som "vedvarenhed".

Det andet bæredygtighedsbegreb af betydning for Klosterheden Plantages historie har tydelig forbindelse til *Vor Fælles Fremtid*.⁸ Det er bredt anerkendt blandt forskere, at von Carlowitz' begreb om vedvarenhed med dets detaljerede planlægningsystematik udgør en historisk forløber for det bæredygtighedsbegreb, der findes i *Vor Fælles Fremtid* og rapportens efterfølgende miljøaftaler.⁹ Fælles for dem er, at de er knyttet til strategier og handleplaner, som forventes at opfylde erklærede mål under effektiv styring af statslige aktører med bidrag fra civilsamfund og privat kapital.

Vor Fælles Fremtid, udarbejdet af en internationalt sammensat arbejdsgruppe ledet af Norges tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland, knæsatte i 1987 med begrebet om "bæredygtig udvikling" et sæt politiske og etiske sigtelinier for håndtering af verdens økonomiske, sociale og økologiske kriser. Begrebet var allerede velkendt i internationale fora.¹⁰ Med *Vor Fælles Fremtid* blev det defineret som tre gensidigt forbundne former for bæredygtighed: *Økonomisk bæredygtighed* (forstået som økonomisk vækst) er nødvendig for at sikre *social bæredygtighed* (tilfredsstillelsen af alle menneskers basale ligeværdighed og behov for mad, brændsel, bolig m.m.), men opfyldelsen af disse behov må ikke forhindre *økologisk bæredygtighed* (planter og dyrs overlevelse, bevaring af jordens næringsstoffer, kvaliteten af luft og vand). Denne definition af bæredygtig udvikling fik enorm politisk gennemslagskraft og har siden 1987 defineret inter-

---

6 Ford: "Nature".

7 Gruber: "Deep Roots", 23.

8 WCED.

9 Gruber: "Deep Roots"; Hölzl: "Historicizing"; Ford: "Nature"; McKusick: "John Evelyn"; Warde: "The Invention".

10 F.eks. IUCN: "World Commission"; Meadows m.fl.: "Grænser".

national miljø- og udviklingspolitik, herunder FN topmødet i Rio de Janeiro og vedtagelsen af Agenda 21 i 1992, FN's Årtusindeerklæring med bæredygtige udviklingsmål (2000-2015), Rio+20 erklæringen i 2012, samt FN's Verdensmål for perioden 2015-2030 med 17 delmål og indikatorer for bæredygtig udvikling bl.a. "skovområde som andel af samlede landområde" (15.1.1.), "andel af vigtige økosystemer på land og for ferskvandsbiodiversitet, som er del af beskyttede områder, opdelt efter form for økosystem" (15.1.2.), og "fremskridt i forhold til bæredygtig skovforvaltning" (15.2.1.).¹¹

Det Brundtlandske bæredygtighedsbegreb er blevet kritiseret for at være ukonkret og upræcist,¹² ikke mindst i forståelsen af social bæredygtighed.¹³ Det uafklarede spørgsmål, om de tre former for bæredygtighed er adskilte og ligeværdige, eller om social og økonomisk bæredygtighed er indlejret i den økologiske bæredygtighed, er ligeledes et væsentligt kritikpunkt.¹⁴ I artiklen forholder vi os ikke til denne kritik. Vores ærinde er primært at fremstille bæredygtighed som en historisk kategori og vise, hvordan Klosterheden i transitionen fra 1800-tallets træløse hede til nutidens varierede plantage har fulgt driftsplaner, som i årenes løb har bragt forskellige teorier om skovdyrkning og bæredygtighed i spil. Analysen af plantagens udvikling over 150 år peger på, at plantagens nutidige tilstand ikke kun er et resultatet af planlagt, systematisk forvaltning. Artiklen kaster dermed et kritisk lys på bæredygtighedsbegrebets ideal om en teknisk mulig, langtidsholdbar tilstand af naturlig og social balance.

KLOSTERHEDEN FØR PLANTAGEN

Klosterhedens navn kommer af, at området frem til reformationen i 1536 tilhørte benediktinerklosteret Gudum Kloster. Klosteret ejede stort set hele Gudum Sogn, beliggende på tværs af den sidste istids stilstandslinje med kuperede morænebakker med lerjord mod nord. Mod syd lå heden på en afvasket smeltevandsflade med dyb sandjord, adskilt af Flynder Å fra Kronheden, en kongelig ejendom hjemmehørende under lensmanden på Bøvling Slot (senere Rysensten). Efter 1536 overtog kongen hele klosterets ejendom. Klosterheden Plantage omfatter i dag både den gamle Klosterhede og Kronhede.

Området har været beboet og dyrket siden bronzealderen.¹⁵ Oluf Nielsen (1894) kilder nævner i 1638 en lille lund kaldet Tangshoved og i 1683 andre stednavne som Skovstoft, Wiumskov og Havskov.¹⁶ Så der fandtes skove i Gudum til-

11 UNDP: "FN's Verdensmål".

12 Lélé: "Sustainable Development"; Borowy: "Defining Sustainable"; Holden m.fl.: "Sustainable Development".

13 Jensen og Langergaard: "Returning Butterflies"; Boström: "Missing Pillar".

14 Giddings m.fl.: "Environment".

15 Naturstyrelsen 2021: <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/klosterheden/historie/> (02.02.2021).

16 Nielsen: "Historisk-topografiske", 86.

bage i middelalderen, men de var i kraftig tilbagegang i 1600-tallet, ligesom det var tilfældet andre steder i Europa. Arent Berntsen skrev i 1656 om Hardsyssel, at her var

temmelig store Heer (...) Oc om vel skiønt i samme Egn paa Skou haffvis Mangel, saa kan land alligevel aldrig lettelig fattis Brende men er stedse Torff til ofverflød af Heerne, saavelsom af Moser hin kostelige Skyr-Torff, offver hvilcken til Ildebrand ingen Sæd at actis.¹⁷

Godt hundrede år senere anførtes i præsteindberetningen (1767), at "I Gudum Sogn er en stor vidtløftig Heede af 4 Miiles Distance, alm. kaldet Closter Heede, hvoraf Sognet faar Ildebrand af Lyng og Tørve".¹⁸ På dette tidspunkt var egnen reelt skovløs i lighed med størstedelen af Vestjylland.

Plantningssagen og bekæmpelsen af skovløsheden i 1700- og 1800-tallets Jylland, er velbeskrevet andetsteds.¹⁹ For Klosterhedens vedkommende var opfordringer til tilplantning af heden allerede i 1700-tallet motiveret af behovet for brændsel ifølge *Efterretning om Sandvexterne og deres Anvendelse til at dæmpe Sandflugten paa Vesterkanten af Jylland* fra 1788 af lektor ved Den Kongelige danske Veterinærskole, Erik Viborg samt rådmand C. Dreyers *En liden Beskrivelse over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder i Riber Stift* fra 1795, en af regionens første topografiske beskrivelser.²⁰ Viborg og Dreyer var begge inspirerede af den rationalistiske ånd og skovdyrkningsteori, som var indført til Danmark med de tyskfødte forstreformer C.D.F. Reventlow, Johan Georg von Langen og Georg Wilhelm Brüel.

Flere steder i Vestjylland opstod i første halvdel af 1800-tallet små skovanlæg til fremme af plantningssagen.²¹ Men trods lærde og magtfulde kræfters virke forblev Klosterheden en hede frem til 1870'erne. Ikke kun fordi vind og vejr vanskeliggjorde skovvækst, men fordi hedens på den tid mange små jordlodder sikrede deres ejere adgang til essentielle ressourcer såsom brændsel (lyng, tørv), jagt og græsningsarealer til dyr. På "Gudum Kloster Heede (...) er Mølbær, Pors, graa Riis og Lyng, og fødes en Deel Faar".²² I.C. Hald skrev i 1833, at beboerne i de vestligste sogne af landet hentede og købte "den største Deel af deres Brændsel i et Par Miils Frastand, især fra Møborg, Flynder, Lomborg og Gudum Sogne".²³ Billedet af den nyttige hede findes også i præsten Lago Matthias Wedels (1752-1827) bog *Indenlandske Rejse igjennem de betydeligste og skønneste Egne af de danske*

---

17 Berntsen: "Danmarckis", 135.

18 Damgaard m.fl.: "Gudum", 91.

19 Se Fritzboøger: "Kulturskoven", 76-86; Olwig: "Hedens natur".

20 Viborg: "Efterretning", 28; Dreyer: "Liden beskrivelse".

21 Nielsen: "Hedens Grannelund", 32-38; Graugaard: "Jens Wad", 47-51.

22 Dreyer: "Liden beskrivelse", 59.

23 Hald: "Bidrag", 222.

Provindser.²⁴ Det, som for plantningssagens ambassadører forekom at være patriotisk og økonomisk rationel skovrejsning, var for almuen omkring Klosterheden snarere en uønsket kolonisering af heden og en jordbrugsform, der i mangel af bedre tilfredsstillende behovet for brændsel, foder m.m. – det, som *Vor Fælles Fremtid* kalder social bæredygtighed.

PLANTAGE PÅ PRIVAT INITIATIV

Tidligere museumsleder på Lemvig Museum Ellen Damgaard skriver i sit værk om Lemvigs historie, at da Klosterheden i 1870'erne endelig blev tilplantet, handlede det om et "nøgternt landøkonomisk foretagende" snarere end det patriotiske rationale, der ellers havde motiveret Jyllands hedeopdyrkning igennem 1800-tallet, og Hedeselskabets motto om at vinde indad hvad udad var tabt ved nederlaget i 1864.²⁵ Iver Olesen påbegyndte tilplantningen på eget initiativ. Vi har ikke et brev eller erindringer, der fremlægger hans bevæggrunde. Men efter opmuntring fra Hedeselskabet udvidede forehavendet sig i 1877, og en interessentskabskontrakt blev oprettet mellem Iver Olesen, proprietær og hestehandler Hagen Jørgensen og gårdejer J.P. Hauskov i Gudum. Kontrakten beskriver økonomiske forhold af fremtidig betydning, herunder hvordan indtægter fra en fremtidig skovning skal deles mellem interessenterne.²⁶ Den understøtter tesen om, at projektet var drevet af ønsket om økonomisk gevinst.

Skønt mange bønder ikke ville sælge deres hedelod, om de så fik 30 kroner pr. tønde land og fortsat ret til at bruge lyngen (men ikke jagtretten) i ti år, fik de tre mænd sammenstykket et næsten 400 tønder land stort hedeareal, dels af deres egen jord, dels ved opkøb. Plantagearealet blev efter tyske skovdyrknings-teorier inddelt i store felter adskilt af brandlinjer for hver 5-600 meter. Store hedepløve trukket af fire heste begyndte at pløje, læbælter af bjergfyv og hvidgran blev plantet, rådgivet af Hedeselskabet og finansieret af interessenterne. Da plovene gik dybt, pløjedes en masse sand op, og de første plantninger led da også af "sandpisk".²⁷ Men træerne fik fat i jorden, og så erklærede staten sig villig til at opkøbe området og overtage plantningen, hvis der kunne samles et areal på 4.000 tønder land.²⁸

FRA PRIVAT INITIATIV TIL STATSLIG PLANTAGE

Et udvalg bestående af Iver Olesen, folketingsmedlem og gårdejer Christen Aaberg og proprietær Neergaard påtog sig opgaven med at samle de 4.000 tønder land. Det var svært at opkøbe så mange hedelodder på én gang. Ejernes betænke-

24 Wedel: "Indenlandske rejse".

25 Damgaard: "Lemvig", 324.

26 Gudumkloster Gods, G-0409, Diverse, 1700-1814, (RA).

27 Damgaard m.fl.: "Gudum", 126.

28 Nislev: "Fire generationer", 60.

ligheder ved at miste adgang til lyng (brændsel, tækkemateriale, gødning og dyrefoder) var store.²⁹ Hvilke argumenter eller former for pres de modvillige ejere lod sig overtale af, omtaler kilderne ikke. Men fleksible brugsrettigheder til lyng samt udvalgmændenes autoritet var givetvis vigtige. Iver Olesen skriver i et brev den 5. november 1879:

Kjære Aaberg!

Af Neergaard hørte jeg i gaar at Hedesagen nu er bevilget af Ministeriet, det er got, jeg vilde ønske at Pengene [kunne] faaes til Terminen, for der er endeel som trænger hårt til dem, den Mand i [Ørs] er jeg gaet i Caution for i Banken, til han faar Pengene (...).³⁰

I kraft af særligt Aaberg, en indflydelsesrig mand i Højre, lykkedes det at opkøbe tilstrækkelig jord, inklusive Kronhedens arealer. I 1880 blev Klosterheden og Kronhedens Statsplantage derfor en kendsgerning. Kun godt 110 ha var på dette tidspunkt tilplantet. Mellem 1880 og 1891 opkøbte staten i alt ca. 2.700 ha hede-parceller. Kommunikationen mellem Finansministeriet og udvalget vidner om årelange, omstændelige forhandlinger om pris og overdragelsesbetingelser med mange matrikelejere.³¹ Hvor andre europæiske lande i 1800-tallet oplevede voldsomme konflikter mellem statsmagt og lokalbefolkning over centraliseringen af ejendoms- og brugsretten til skovområder, var der på Klosterheden tale om en kompromissøgende proces.³²

Damgaard argumenterer mere grundlæggende for, at den nye statslige plantage blev muliggjort, fordi den indgik i en allerede igangværende omstilling af lokalsamfund og landskab fra selvforsyningsøkonomi til en ny driftsøkonomi med færdiglavede produkter, nye agrare produktionsformer og indtjeningsmuligheder, herunder lønarbejde.³³ Plantagen materialiserede sig med andre ord, fordi heden ikke længere var essentiel for det, man kan kalde social bæredygtighed, sådan som den tidligere havde været.

Rationalet for statens overtagelse af plantagen var økonomisk. Ved 1. behandlingen af Forslag til Finanslov for finansåret 1878-79 taler Aaberg for investering af statslige midler i træplantningen i det vestlige Jylland. Tilplantningen vil give

---

29 Bjerg: "Erindringer" (LMA).

30 Aaberg, C., politiker, 06562, 1875 - 1896, Breve til Christen Aaberg fra andre (RA, pakkenr. 3).

31 Folketingets arkivmateriale vedrørende Finansudvalgets forhandlingsprotokoller for lige præcis i 1880'erne er desværre noget hullet (Personlig kommunikation Niels H. Jensenius, Folketingets Arkiv). Denne ellers vigtige periode i plantagens historie vil det derfor kræve et større arkivarbejde at afdække, end artiklens forfattere har mulighed for at gennemføre.

32 Nordblad: "Time for Politics".

33 Damgaard: "Lemvig", 321-329.

beskæftigelse, og skoven vil med tiden blive gavnlig for "det i disse Egne noget Skarpe Klima".³⁴

(...) for saa vidt man kan undvære [statens midler] i den almindelige Omsætning, vil det være overordentlig heldigt, idet der efter den vundne Erfaring ikke kan være nogen Tvivl om, at Midler, der er anbragte deri, baade ville give Rente og med Tiden ogsaa konservere Kapitalen.³⁵

Fra 1880 blev staten en central arbejdsgiver på egnen. Folketællingen i 1880 nævner for første gang en plantørbolig i Gudum sogn. I 1890 kom en statsskovfoged og to skovløbere til,³⁶ som jævnfør traditionen fra Carlowitz og Colbert var uddannede af staten til at drive plantagen ud fra tidens forstvidenskabelige principper om at opnå vedvarende balance mellem skovdyrkning og hugst.

KAMPEN FOR EN ØKOLOGISK BÆREDYGTIG PLANTAGE

Træers overlevelse og vækst – eller økologiske bæredygtighed i den Brundtlandske forstand – er ingen given sag i Vestjylland. Figur 1 viser en statsplantage, der ret hurtigt opnår sit grundareal, men tilplantes langsomt. I 1886 udgjorde det beplantede areal ca. 146 ha – mestendels med bjergfyr.³⁷ Fra starten var menneskers hårde arbejde nødvendigt, men ikke altid tilstrækkeligt, for at træerne kunne gro. Man gravede grøfter med ca. 10 fods mellemrum og plantede bjergfyr. Når de groede op som læbælte, var det planen at plante graner imellem dem. Det gik man dog væk fra, fordi grøfterne fyg til med sand.³⁸ I 1896 var det bevoksede areal øget til 1.576 ha. Bjergfyr var dominerende og blev med svingende held brugt som hjælpetræart til beskyttelse af de produktive træarter mod nattefrost og vestenvindens salt og udtørring.³⁹

Da Klosterheden blev et selvstændigt skovdistrikt 1. april 1900, var plantagens drift både mandskabskrævende og omkostningstung. Adskillige af de 15-års driftsplaner, som blev udarbejdet siden 1909, fortæller om grantræer, der tager skade af tørke, frost eller sandflugt – og om lyng, der vinder frem og hæmmer deres vækst, hvis man ikke fortsat indplanter bjergfyr. Samtidig er beskæringen af

34 C. Aaberg indlæg i Rigsdagsforhandlingerne, Rigsdagstidende 1879-1880 (FA).

35 C. Aaberg indlæg, (FA).

36 Folketællinger Gudum sogn 1860, 1880 og 1890 (RA).

37 De høje blandingsbevoksninger i afdeling 506-507 og 511-512 med rødgran og ædelgran/nordmannsgran, som i dag udgør ca. 35 ha, er fra 1883/84. Den oprindelige beskyttende bjergfyr omkring dem er for længst væk. Driftsplan for Klosterhedens Statsskovdistrikt 2002 – 2017. Naturstyrelsen: <https://naturstyrelsen.dk/media/nst/Attachments/Driftsplan20022017.pdf> (02.02.2021).

38 Bjerg: "Erindringer" (LMA).

39 Driftsplan Klosterheden 2002-2017, <https://naturstyrelsen.dk/media/nst/Attachments/Driftsplan20022017.pdf> (02.02.2021).

bjergfyrene, så de ikke trykker granerne, uhyre arbejdskrævende.⁴⁰ Først i løbet af 1940'erne overtager de værdifulde grantræer dominansen i plantagen, men angribes af rodfordærver og har svært ved at klare sig, når de beskyttende bjergfyr fjernes efter 20 år.⁴¹

År	Nåletræ (ha)	Løvtræ (ha)	Samlet areal (ha)	Beplantet areal (% af samlet areal)
1886	146	0	2708	5 %
1896	1576	0	6173	26 %
1909	2742	17	6148	49 %
1924	3385	17	6168	60 %
1941	3963	17	6218	68 %
1956	4234	65	6290	86 %
1971	5428	76	627742	89 %
1987	4447	235	666643	84 %
2002	4957	607	6397	Ikke oplyst

Figur 1: Klosterheden Plantages areal og beplantning 1886 til 2002.

Kilder: Klosterheden Plantages driftsplaner 1909-1924, 1924-1939, 1941-1956, 1956-1971, 2002-2017.

Fra og med planperioden 1986-2001 øgedes andelen af løvtræ som følge af Skovloven af 26. maj 1989, der krævede "god og flersidig" drift i modsætning til tidligere tiders monokulturer. Rationalet for skovdrift var ikke længere blot økonomisk. Der meldtes stadigvæk om sporadiske udbrud af plantesygdomme og insektangreb, men træernes overlevelse og vækst i plantagen var ikke et bekymringspunkt på samme måde som i de tidlige driftsplaner. Perioden faldt sammen med offentliggørelsen af *Vor Fælles Fremtid* i 1987 og med Rio Deklarationen 1992 og de efterfølgende miljøhandleplaner under Agenda 21.

Driftsplan 2002-2017 koncentrerede sig primært om to nye målsætninger: Overgangen til naturnær skovdrift i plantagen og genskabelsen af hede og sammenbindingen af de eksisterende hedestrækninger i Klosterheden Plantage. Og efter 2017 indgik Klosterheden i Danmarks indsats for at leve op til FN Verdensmål Nr. 15, som handler om at beskytte, genoprette og støtte bæredygtig brug af økosystemer på land. Efter mere end et århundredes hårdt arbejde for at skabe en levedygtig plantage, som ifølge dens oprindelige forvaltningsprincipper skulle have sikret en økonomisk og økologisk vedvarende træproduktion i al evighed,

40 Kulturplan 1909-1924, 415-420 (KA).

41 Driftsplan 1956-1971, 165 (KA).

42 Heraf publikumsområder og lystskov (120 ha) og fredede søer, moser, heder (420 ha).

43 Heraf fredede arealer (640 ha) og lystarealer (280 ha).

handlede driftsplanerne nu om nogle andre behov og en helt anden skov. Som skovrider Poul Ravnsbæk udtrykte det:

Hvis man kigger historisk på Skov- og Naturstyrelsen, så var vi jo en bræddefabrik. Vi skulle bidrage til velfærdssamfundet økonomisk ved at producere råvarer til dansk træindustri. Det var udfordringen. Og det lå ikke i kortene, at vi skulle spille ressourcer eller kræfter på andet. Så er det skiftet. Folk er flyttet ind til byerne, og naturen er blevet fjern. Og jo mere vi er blevet urbaniseret, jo større har behovet været for at gøre naturen tilgængelig. Og der har vores indhold ændret sig fra at være bræddefabrik til også at kigge på friluftsliv og på naturindhold og biodiversitet.⁴⁴

Den udvikling, skovrideren taler om, vender vi tilbage til efter et kig på Klosterhedens økonomiske bæredygtighed gennem tiden.

KLOSTERHEDENS ØKONOMI GENNEM ÅRENE

En gennemgang af historiske oversigter over *Klosterheden Plantages Udbytte af Ved og Penge* samt finansielle *Årsoversigter for Klosterhedens Skovdistrikt* viser, at plantagen aldrig opnåede den rentabilitet, som dens grundlæggere havde forestillet sig. I perioden mellem regnskabsårene 1911/12 og 1969/1970 havde plantagen samlet set en omsætning på 13.104.326 kr. – og et samlet underskud på 8.931.255 kr. Oversigterne viser, at plantagens årlige underskud eskalerede fra 5.000 kr. til 90.000 kr. fra 1911 til 1939. I 1948/49 beløb underskuddet sig til 165.330 kr. og steg derefter til over 200.000 kr. årligt. Fra 1957/58 var underskuddet på mindst 300.000 kr. per år, og i de tre sidste år op til 1970 nåede det årligt over en halv million – i 1968/69 endda helt op på 767.141 kr.

De eneste år, hvor indtægterne faktisk oversteg udgifterne, var selve krigsårene samt 1949/50, hvor en krigsskadeerstatning på 294.541 kr. indgik i plantagens indtægter. Som i de øvrige danske statsskove betød besættelsen af Klosterheden Plantage en årrække med årlige hugster, der overskred den planlagte hugst.⁴⁵ I 1944/45 var skovningen oppe på 26.046,86 kubikmeter. Til sammenligning udgjorde skovningen i 1932/33 i alt 10.598 kubikmeter og efter 1950'erne omtrent 5000 kubikmeter årligt.⁴⁶

Klosterheden Plantage deler skæbne med landets øvrige skove, som siden efterkrigstiden har oplevet en halvering af priserne på træ kombineret med en tredobling af lønudgifterne til skovarbejdere.⁴⁷ At opnå en økonomisk bæredygtig drift under sådanne vilkår kræver en kraftig reduktion i lønudgifter. I Klosterhedens tilfælde har det betydet, dels øget mekanisering og outsourcing af

44 Interview, Poul Ravnsbæk (LMA).

45 Fritzboøger: "State Forestry", 183.

46 Årsoversigter for Klosterheden Skovdistrikt (KA).

47 Larsen 1997, citeret i Fritzboøger: "State Forestry", 189.

driftsopgaver til private aktører, dels en decimering af arbejdsstyrken i forhold til tidligere tider, dels opdyrkning af nye indtægtskilder med udgangspunkt i plantagens forskellige ikke-produktive værdier, som siden 1970'erne er blevet mere og mere fremherskende i Klosterheden.

Ud fra de tilgængelige data, som denne artikel er baseret på, er det ikke muligt at bedømme, om forvaltningen af plantagen og indtægterne fra salget af træ og flis og diverse sociale og kulturelle tjenesteydelser i de senere år har genereret mere tilfredsstillende økonomiske resultater, og om man på den baggrund kan betegne Klosterheden Plantage som økonomisk bæredygtig.

PLANTAGEN SOM STED FOR MORALSK OPRUSTNING, LÆRING OG REKREATION

Arne K. Esbjerg, skovfoged på Gudumhus 1944-1980, fortæller i sine erindringer om et langt arbejdsliv i Klosterheden Plantage. Ligesom andre skovarbejdere kom han med årene til at føle, at han næsten var "ét med naturen" og var "begyndt at forstå planter og dyr". "Ja, man kender efterhaanden, at Naturen har mange større Værdier end baade Guld og Penge".⁴⁸

Men faktisk har plantagen ofte omsat naturens "større værdier" til om ikke guld så i hvert fald penge. Plantagen er blevet brugt til aktivering af arbejdsløse i flere perioder. Først i årene omkring 1920 af foreningen Arbejde Adler,⁴⁹ senere i perioden 1939-1960 i en statslig ungdomslejr mod ungdomsarbejdsløshed (efter krigen kom det til at hedde Arbejdsteknisk Ungdomsskole),⁵⁰ og i 1970'erne hvor et hold arbejdsløse løste opgaver, som skovens egne folk ikke kunne overkomme.⁵¹ I juli 2013 lancerede regeringen et nyt tiltag, som gik ud på at sende langtidsledige og socialt udsatte ud i statsskove såsom Klosterheden for at plante træer. Begrundelsen lød, at socialt udsatte og arbejdsløse "skal ud og plante træer, passe dyr og hjælpe sjældne planter", fordi "frisk luft og rigtige arbejdsopgaver kan give hårdt tiltrængte succesoplevelser og et styrket selvværd". Miljøministeren udtalte, at tiltaget skulle hjælpe nogen af de mange, som savner indhold i dagligdagen. Enhedslistens Per Clausen udtalte, at projektet skulle:

"give mennesker en chance for at få en velfungerende dagligdag og et arbejdsliv, de måske ellers ikke har mulighed for. Arbejde under åben himmel styrker sundheden og giver sociale relationer for mennesker, der ellers ofte mangler et stærkt netværk".⁵²

48 Damgaard m.fl.: "Gudum", 12.

49 Jakobsen og Rubæk: "Arbejde Adler".

50 Sode-Madsen: "Ungdom uden arbejde".

51 Interview, Thomas Borup Svendsen (LMA).

52 Pressemeddelelse fra Miljøministeriet, citeret i *Politiken*, 17.07.2013.

De politiske ræsonnementer i 2013 matcher tidligere tiders tanker om ungdom og skovarbejde. Som Sode-Madsen skriver om 1930'ernes statsungdomslejre, så blev de placeret langt væk fra byer med fristelser som kaffebarer og biografer, der blev opfattet som åndsforfladigende for de unge mennesker.⁵³ Tanken var at "i Guds frie natur ville arbejdsløshedens depressive virkninger blive jaget på flugt".⁵⁴ Men da Lemvig Museum i 2013 foretog en rundspørge blandt tidligere arbejdsløse i Klosterhedens Arbejdstekniske Ungdomsskole, nævnedes ingen af svarpersonerne betydningen af selve skoven for deres oplevelse af opholdet. De huskede lærerne, undervisningen, muligheden for at tjene penge og kammeratskabet. Ikke den friske luft og åbne himmel.⁵⁵

Andre af plantagens ikke-produktive værdier har nydt voksende beivågenhed siden 1970'erne. Som noget nyt indeholdt Driftsplanen 1971-1986 tanker om skovens skønhedsværdi. Der blev udpeget 120 ha til lystskov/publikumsområder og fredet 420 ha søer, moser og heder (Figur 1). Tendensen mod rekreationalisering af plantagen var dog ikke helt ny.⁵⁶ Allerede i 1968, da en brand ryddede træer over 250 ha, var man blevet opmærksom på, at den lynghede, som plantagen hundrede år tidligere blev sat i verden for at bekæmpe, i mellemtiden var blevet en truet naturtype. Derfor valgtes man at lade halvdelen af det brændte areal gå tilbage til lynghede.⁵⁷

I 1977 reetableredes den gamle Møllesø, som havde været tørlagt siden 1889. Det medførte lokal modstand og oversvømmelser hos nogle af plantagens naboer, men beslutningen fastholdtes på grund af søens værdi for plantagens biologiske liv og dens kulturelle og rekreative værdi for borgerne. Med Skovrider Handberg som primus motor og opbakning fra lokale kommuner åbnedes man en Naturskole for skolebørn og unge mennesker i Kærgaard Mølle med landets første fastansatte naturvejleder, Henning Givskov, som daglig leder. Samtidig blev de første vandreruter og foldere med kort over plantagen skabt. Plantagen blev omgående populær som sted for rekreation og motion. Møllesøen blev hurtigt plantagens mest besøgte udflugtsmål, ikke mindst efter 1999, hvor seks bæverfamilier blev sat ud for at styrke biodiversiteten i skovens vandløb.⁵⁸ Bestanden er nu på 200 dyr. Plantagens årlige besøgstal anslås til 180.000 mennesker.⁵⁹

Driftsplan 2002-2017 sigter mod en naturnær skovdrift, der tager hensyn til både økonomi, økologi og rekreative muligheder. I 2021 arbejder man derfor med

---

53 Sode-Madsen: "Ungdom", 37.

54 Sode-Madsen: "Ungdom", 34.

55 Telefoninterviews (LMA).

56 cf. Byskov: "Dansk Kystkultur".

57 "Klosterhedens 100 års jubilæum", 6-7 (KA).

58 Interview, Jens Handberg (LMA).

59 Naturstyrelsen 2021: <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/klosterheden/historie/> (02.02.2021).

at ”bringe naturen i spil som ressource, ikke kun for de ressourcestærke, men også for dem, der har det svært”, som skovrider Poul Ravnsbæk udtrykker det:

Vi har rygestopkurser, kræftramte, stress, depressionsramte, unge som ikke er blevet helt klar til at komme videre fra skolen og ind på en uddannelse. Det foregår i tæt samarbejde med kommunerne, for det er sådan set kommunernes opgave, men vi er en form for underleverandør. Det er indtægtsgivende virksomhed for os. (...) Pt har jeg 2 funktionærer og 4 skovarbejdere, der arbejder med dette som hovedindsatsområde. 6 ud af 30, så det fylder faktisk en hel del. Det er et udviklingsområde for Naturstyrelsen.⁶⁰

BÆREDYGTIGHED ELLER ET HISTORISK SAMSPIL AF PLANLAGTE OG IKKE-PLANLAGTE OMSTÆNDIGHEDER?

Den amerikanske politolog James Scott argumenterer i *Seeing Like a State* (1998) for, at 1700-tallets forstvidenskab i traditionen efter Colbert og Carlowitz udgør en ”narrowing of vision”, som karakteriserer moderne stater og bureaukratiers måde at forvalte naturen og befolkningen på, herunder FN systemets visioner for bæredygtig udvikling. Indgåelsen af store internationale miljøaftaler viser, at verdens politiske magthavere siden 1987 har sat deres lid til bæredygtighed som mål for økonomisk, social og økologisk udvikling. Bæredygtig udvikling med alle begrebets konnotationer af rationalitet og planlægning er blevet en central del af moderne staters måde at se deres natur og befolkning – og selve staten – på.⁶¹

Troen på planlægningens magt har været en bærende præmis for forvaltningen af Klosterheden Plantage, siden den blev skabt. Det er også en grundpræmis i *Vor Fælles Fremtid* og diverse internationale aftalers forståelse af bæredygtighed. Ved at koble begrebet til en forvaltningspraksis baseret på rationel, systematisk planlægning, skabes en idé om økonomisk, social og økologisk bæredygtighed som en teknisk mulig, langtidsholdbar tilstand af naturlig og social harmoni. Men gennemgangen af Klosterheden Plantages udvikling rejser tvivl om holdbarheden af sådan en bæredygtighedsforståelse.

Klosterheden Plantage blev anlagt i 1870’erne af Iver Olesen og andre private interessenter og drevet videre af den danske stat efter 1880 ud fra et rationale om ”nachhaltig” skovdrift og fremtidig økonomisk gevinst. Velvidende at skovøkonomi ikke nødvendigvis kan reduceres til et simpelt spørgsmål om overskud eller underskud, må vi konstatere, at Klosterhedens økonomi de første 100 år aldrig for alvor indfrie de oprindelige forhåbninger. For ingen forestillede sig i 1880’erne en fremtid, hvor lønninger til skovarbejdere ville overstige indtægter fra salget af træ i voldsom grad – blandt andet fordi markedet med tiden ville bli-

⁶⁰ Interview, Poul Ravnsbæk (LMA).

⁶¹ Scott: *Seeing Like a State*.

ve globaliseret, så den lokale træproduktion skulle konkurrere med billigere produkter fra hele verden. Men sådan blev det.

Efter et århundrede havde plantagen og dens træer til gengæld vokset sig stor og solid, helt i pagt med skiftende forvalternes planlægning, håb og ihærdighed over årene. Den stod derfor, så at sige, klar til at dække nogle helt nye behov og målsætninger for skovdrift, da de begyndte at vise sig i 1970'erne, og tog til i takt med publikationen af *Vor Fælles Fremtid* i 1987 og de efterfølgende årtiers skiftende globale miljøaftaler. Ganske vist havde man i 1930'erne gjort sig erfaringer med statsungdomslejre, men det var aldrig for alvor planlagt, at plantagen skulle komme til at generere indtægter via kapitaliseringen af moralske, sociale, rekreative, kulturelle værdier, der blev tilskrevet selve skoven. Men sådan blev det.

Efter at have tilfredsstillet tidligere generationers behov for brændsel, tømmer og andre trævarer begyndte plantagen efter 1970'erne således at tilfredsstille nye generationers nye behov for skov. Det ligner et smukt eksempel på en historisk bæredygtig udvikling, hvor plantagen – med en parafrase af Brundtland Kommissionens bæredygtighedsdefinition fra 1987 – har opfyldt tidligere generationers behov uden at bringe nutidens og fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare. Spørgsmålet er bare, om det giver mening at udlægge historien på den måde – eller om Klosterheden Plantage snarere *ikke* er et eksempel på bæredygtig udvikling?

Artiklens analyse indebærer ikke et klart svar på disse spørgsmål, men tilbyder snarere en mulighed for at tænke kritisk over dem ved at fastholde bæredygtighedsbegrebet som historisk kategori. På papiret kan Carlowitz' idéer om "nachhaltigkeit", bæredygtig udvikling á la Brundtland og diverse delmål og indikatorer under FNs Verdensmål fremstå som konstante, veldefinerede koncepter, men i praksis er der tale om åbne, dynamiske, foranderlige – historiske – begreber, som hver på sin måde har sat sig historiske spor i Klosterheden Plantage.

Officielt er Klosterheden bæredygtig, idet Klosterheden og Naturstyrelsens øvrige skove er certificerede efter to ordninger, FSC®-C006415 og PEFC™, som skal garantere, at det træ, der sælges, kommer fra skove, som drives bæredygtigt.⁶² Men om driften er bæredygtig i den forstand, at bæredygtighedens forskellige dimensioner anses for ligeværdige og i balance (og hvad der i givet fald menes med det) – eller der er tale om en indlejret forståelse, hvor den økologiske bæredygtighed anses som fundamental i forhold til sociale og økonomiske former for bæredygtighed (og hvad det betyder i praksis), er uvist.

Plantagen repræsenterer anno 2022 en såkaldt naturnær skovdrift og er med til at sikre lokalområdets drikke- og grundvandsressourcer, bidrage positivt til landets CO2-regnskab, opfylde internationale aftaler og mål om biodiversitet og sikring af truede dyrearter. Men metoderne til opgørelse af, hvordan og hvorvidt

---

62 Naturstyrelsen 2021: <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/klosterheden/historie/> (02.02.2021).

skovdriften lever op til økologiske bæredygtigheds mål, er omdiskuterede og dynamiske.⁶³ Det ligger uden for artiklens rammer at vurdere, om man med rimelighed kan kalde plantagen som helhed for økologisk bæredygtig – ligesom vi ikke kan bedømme om plantagen kan betegnes som økonomisk bæredygtig.

Man kan argumentere for, at sociale bæredygtigheds mål er kommet til at spille en vigtig rolle i Klosterheden Plantage i de senere år. Social bæredygtighed er ganske vist (også) et notorisk åbent og upræcist begreb.⁶⁴ Men skovens mange nye aktiviteter matcher flere sociale bæredygtigheds mål, der optræder i Boströms review, såsom "adgang til grønne områder", "adgang til læring og selvudvikling", "sundhed", "livskvalitet, velvære".⁶⁵

Ved at fastholde et blik på bæredygtighedsbegrebet som historisk kategori finder man imidlertid andre svar. F.eks. er det klart, at bæredygtighed er noget, som skovens forvaltere igennem tiden gerne har villet se Klosterheden Plantage som repræsentant for. Det har i forskellige versioner været et hovedmål i driftsplanerne og det daglige arbejde igennem 150 år. Og meget er man lykkedes med undervejs. Men det lange tidsperspektiv på plantagens historie fortæller samtidig, at alt det ikke-planlagte også findes. Det historiske perspektiv viser sprækkerne og det uforudsete i de officielle fortællinger og planer. På den måde kan analysen forhåbentlig minde om, at der findes alternative måder at se naturen og befolkningen og staten på.

UPUBLICERET MATERIALE

- Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA): Jensen, Thorvald. Erindring. Odense.
Folketingets Arkiv (FA): C. Aaberg indlæg i Rigsdagsforhandlingerne. Rigsdagstidende (1879-1880).
Rigsarkivet (RA): Landbrugsministeriet, 0014, 1. Dept/Afdeling, Domænekontoret (2. Kt.), Diverse sager, Køb af Klosterheden og Kronheden 1884-1886.
Rigsarkivet (RA): Gudumkloster Gods, G-0409, Diverse, 1700-1814.
Rigsarkivet (RA): Aaberg, C., politiker, 06562, 1875 - 1896, "Breve til Christen Aaberg fra andre" (pakkenr. 3).
Rigsarkivet (RA): Folketællinger Gudum sogn 1860, 1880 og 1890.
Klosterhedens Arkiv (KA): Årsoversigter for Klosterhedens Skovdistrikt. 1941/1942 - 1969/1970.
Klosterhedens Arkiv (KA): Oversigter over De danske Statsskoves Udbytte af Ved og Penge. 1911/12 - 1970. Statsskovbruget.
Klosterhedens Arkiv (KA): Kulturplan 1909 - 1924. Klosterheden Skovdistrikt.
Klosterhedens Arkiv (KA): Kulturplan 1924 - 1939. Klosterheden Skovdistrikt.
Klosterhedens Arkiv (KA): *Driftsplan for Klosterhedens Distrikt, 1956 - 1971*. Udarbejdet af Skovreguleringen 1956.
Klosterhedens Arkiv (KA): *Klosterhedens 100 års jubilæum*, Skov og Naturstyrelsen. Klosterheden Statsskovdistrikt.

63 Borowy: "Defining Sustainable"; Holden m.fl.: "Sustainable Development".

64 Boström: "Missing Pillar", Jensen og Langergaard: "Returning Butterflies".

65 Boström: "Missing Pillar", 6.

- Lemvig Museums Arkiv (LMA): Bjerg, P., Fabjerg (f. 1875, d. 1954), 1951. Erindringer. Kopi i Lemvig Museums arkiv
- Lemvig Museums Arkiv (LMA): Fjordside, Asbjørn, 2013. Ungdomsskolen Klosterheden. Erindringer.
- Lemvig Museums Arkiv (LMA): Larsen, Svend Dam, 2013. Statens arbejdstekniske ungdomsskole Klosterheden. Erindringer.
- Lemvig Museums Arkiv (LMA): Petersen, Leo, København, 2013. Erindringer.
- Lemvig Museums Arkiv (LMA): Interview med skovrider Poul Ravnsbæk, 04.06.2020, v. Mette Lund Andersen.
- Lemvig Museums Arkiv (LMA): Interview med skovrider Thomas Borup Svendsen, juli 2013, v. Mette Lund Andersen.
- Lemvig Museums Arkiv (LMA): Telefoninterviews med fire tidligere elever på Statens arbejdstekniske ungdomsskole Klosterheden, 2013, v. Mette Lund Andersen.
- Lemvig Museums Arkiv (LMA): Interview med pensioneret skovrider Jens Handberg, 18.09.2001, v. Mette Lund Andersen.

WEBSIDER

- Naturstyrelsen 2021: <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/klosterheden/historie/> (02.02.2021).
- Driftsplan for Klosterhedens Statsskovdistrikt 2002 – 2017*, Naturstyrelsen: <https://naturstyrelsen.dk/media/nst/Attachments/Driftsplan20022017.pdf> (02.02.2021).

PUBLICERET MATERIALE

- Begtrup, G.: *Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Danmark*, bd. 7, Nørrejylland, Kbh., 1812.
- Bendix, B.: "Hans Carl von Carlowitz. Sylvicultura Oeconomica", *Stud. Mater. Ośr. Kult. Leśn.*, 13, 2014, 29-40.
- Berntsen, A.: *Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed*, Kbh., 1656.
- Borowy, I.: *Defining Sustainable Development for our Common Future: A History of The World Commission on Environment and Development* (Brundtland Commission), New York: Routledge, 2014.
- Boström, M.: "A Missing Pillar? Challenges in Theorizing and Practicing Social Sustainability: Introduction to the Special Issue", *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 8 (1), 2012, 3-14, doi: <https://doi.org/10.1080/15487733.2012.11908080>.
- Byskov, S.: *Dansk kystkultur under forandring. Kystlandskab, kulturhistorie og naturforvaltning i det 20. århundrede*, Fiskeri- og Søfartsmuseets studieserie Vol. 23, 2007.
- Damgaard, E.: *Lemvig – en vestjysk verden 1800-1900*, Lemvig: Lemvig Museum, 2019.
- Damgaard, E., Thøstesen, M., Frandsen, L., Colding, H., Esbjerg, A.K. og Poulsen, B.: *Gudum - sognet mellem hede og fjord*, Gudum: Eget forlag, 1985.
- Dreyer, C.: *En liden Beskrivelse over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder i Riber Stift, Viborg*, 1795.
- Ford, C.: "Nature, Culture and Conservation in France and Her Colonies 1840-1940", *Past & Present*, 183, 2004, 173-198.
- Fritzboøger, B.: *Kulturskoven: Dansk skovbrug fra oldtid til nutid*, København: Gyldendal, 2005.
- Fritzboøger, B.: "State Forestry in Denmark from the Late Eighteenth to the Early Twenty-First Century". I K.J. Ooesthoek og R. Hölzl (red.): *Managing Northern Europe's Forests: Histories from the Age of Improvement to the Age of Ecology*, Berghahn Books, 2018, 166-200.
- Giddings, B., Hopwood, B., og O'Brien, G.: "Environment, economy and society: Fitting them together into sustainable development", *Sustainable Development*, 10 (4), 2002, 187-196, doi: <https://doi.org/10.1002/sd.199>.
- Graugaard, E.: "Jens Wad - frontkæmper i den vestjyske plantningssag", *Hardsyssels Årbog*, 1998, 45-52.
- Gruber, U.: "Deep Roots - A Conceptual History of 'Sustainable Development (Nachhaltigkeit)'" *Discussion Papers / Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung*, 2, 2007.

- Hald, I.C.: *Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende*, bd. 8, Ringkøbing Amt, Kbh., 1833.
- Holden, E., Linnerud, K. og Banister, D.: "Sustainable Development: 'Our Common Future' Revisited", *Global Environmental Change* 26, 2014, 130-139, doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.04.006>.
- Hölzl, R.: "Historicizing Sustainability: German Scientific Forestry in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", *Science as Culture*, 19 (4), 2010, 431-460, doi: 10.1080/09505431.2010.519866.
- International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN), United Nations Environment Program (UNEP) og World Wildlife Fund (WWF): *World Conservation Strategy: living resource conservation for sustainable development*, Gland, 1980.
- Jakobsen, A. og Rubæk, K.: *Arbejde Adler 1911-1981 - Jubilæum og historie*, Roskilde: Arbejde Adlers forlag, 1981.
- Jensen, C.R. og Langergaard, L.L.: "The Returning Butterflies: Social Entrepreneurs and Sustainability in Ecotourism", *Forskning og Forandring*, 3 (2), 2020, 6-26, doi: <https://doi.org/10.23865/fof.v3.2404>
- Lélé, S.: "Sustainable Development: A Critical Review", *World Development*, 19 (6), 1991, 607-621.
- McKusick, J.C.: "John Evelyn: The Forestry of Imagination", *English Faculty Publications*, 17, 2013, doi: https://scholarworks.umt.edu/eng_pubs/17.
- Mølgård Nielsen, N.: *Kulturbilleder fra vestjydske Egne*, Lemvig: Eget forlag, 1950.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. og Behrens, W.W.: *Grænser for vækst. En rapport til Romklubbens projekt vedrørende menneskehedens truede situation*, København: Gyldendal, 1973.
- Nielsen, J.: *Hedens Grannelund. Statens plantageanlæg på de jyske heder*. Herning: Poul Kristensens Forlag. 1988.
- Nielsen, O.: *Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg-Vandfuld Herreder*, Kbh., 1894.
- Nislev, G.: "Fire generationer på Gudum Kloster", *Hardsyssels Årbog*, 12, 1978.
- Nordblad, J.: "Time for Politics: How a Conceptual History of Forests Can Help us Politicize The Long Term", *European Journal of Social Theory*, 20 (1), 2017, 164-182, doi: <https://doi.org/10.1177/1368431016653241>.
- Olwig, K.: *Hedens natur. Om natursyn og naturanvendelse gennem tiderne*, Teknisk forlag A/S, 1986.
- Pressemeddelelse fra Miljøministeriet, citeret i *Politiken* 17.07.2013.
- Scott, J.: *Seeing Like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, Yale University Press, 1998.
- Sode-Madsen, H.: *Ungdom uden arbejde. Ungdomsforanstaltninger i Danmark 1933-1950*. Rigsarkivet, 1985.
- United Nations Development Programme (UNDP): *FN's Verdensmål for Bæredygtig Udvikling*: www.verdensmaalene.dk (december 2021).
- Viborg, E.: *Efterretning om Sandvexterne og deres Anvendelse til at dæmpe Sandflugten paa Vesterkanten af Jylland*, Kbh., 1788.
- Warde, P.: "The Invention of Sustainability", *Modern Intellectual History*, 8 (1), 2011, 153-170.
- World Commission on Environment and Development (WCED): *Our Common Future*. 1987: www.un-documents.net/our-common-future.pdf (februar 2021).
- Wedel, L.M.: *Indenlandske Rejse igjennem de betydeligste og skønneste Egne af de danske Provindser, 1752-1827*.

LOTTE ISAGER

MUSEUMSINSPEKTØR, PH.D.

DE KULTURHISTORISKE MUSEER I HOLSTEBRO

LOTTE.ISAGER@KULMUS.DK

ESBEN GRAUGAARD
MUSEUMSINSPEKTØR, DR. PHIL.
DE KULTURHISTORISKE MUSEER I HOLSTEBRO

METTE LUND ANDERSEN
MUSEUMSLEDER, CAND. MAG.
LEMVIG MUSEUM
MELUAN@LEMVIGMUSEUM.DK

INGER BJØRN KNUDSEN
MUSEUMSINSPEKTØR, CAND. MAG.
LEMVIG MUSEUM
IBK@LEMVIGMUSEUM.DK

JESPER BÆKGAARD
MUSEUMSLEDER, CAND. MAG.
STRUER MUSEUM

ABSTRACT

Klosterheden plantation during 150 years – an unexpected history of sustainability

Klosterheden Plantation is situated on 6.400 hectares between the towns of Lemvig, Holstebro and Struer in Western Jutland, Denmark. The plantation was established by private land owners in the early 1870s. In 1880, the Danish Government purchased the land and, since then, the plantation has been managed as a State forest. Over the last 150 years, changing management rationales have characterized the plantation. Through a focus on these rationales the paper uncovers several different understandings of sustainability associated with the historical transition of Klosterheden Plantation from heather moorland to a plantation with lines of pines, firs and spruces and further on to the current more species rich forest of mixed conifers and deciduous trees. This development stresses that sustainability should be understood as a historical category. Furthermore, the historical perspective raises important questions about the meanings of sustainability.